

PARA VAKFINDAN MAL VAKFINA DÖNÜŞÜM: NEDENLER VE SONUÇLAR

Cantürk KAYAHAN

Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bolvadin Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, ckayahan@aku.edu.tr

İrfan GÖRKAŞ

Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe
Bölümü, igorkas@aku.edu.tr

Özet

Para vakıfları, Osmanlı dönemi bölgesel finans sisteminin işleyişinde en önemli finans örgütlenmelerinden birisidir. Bu vakıflar, yerel kalkınma, sosyal hizmetler ve bölgesel fon ihtiyaçlarının karşılanmasında anahtar roller üstlenmiştir. Ancak para vakıflarının finans kuruluşu olması, sürekliliğinin nakit akışlarına dayanması, paranın devamlılığının sağlanmasında ve tahsil edilmesindeki sıkıntılar ve de korkular, para vakıflarının çalışma prensiplerini ve niteliğini etkilemiştir. Bu çalışmada Afyonkarahisar ili Bolvadin ilçesi, H 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel (1871 M) tarihli Calkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı örneğinin para vakfından mal vakfına dönüşümü incelenmiş ve neden-sonuç ilişkisi perspektifinde genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, mal vakfı, dönüşüm

Abstract

Money Trusts are one of the most important financial institutions which plays integral role in regional financial system of Ottoman Era. These Trusts are milestones of regional development, social services and fulfilling the regional fund need. However as the Money trusts are financial institutions and their continuity depend on cash flow, fears and

troubles in receiving the money back therefore flaws in continuity of cash flow influenced the principles and way of working of Money trusts. In this study, Calkzade Mehmet Agha Chambers, H 19 month of shaban 1288/23 december (1871 M) dated money trust in Bolvadin/Afyonkarahisar case has been investigated and its transformation from money trust to goods trust is analyzed. Based on this analysis general evaluations have been made within the perspective of causality relationship.

Keywords: Money Trust, Goods Trust, Transformation

Giriş

Para vakıfları, Osmanlı Dönemi finans tarihi açısından dikkate alınan ve değerlendirilen kurumlardandır. Para vakıfları üzerine yapılan değerlendirmelere bakıldığında, daha çok İslami ilkeler ve tartışmalar üzerine değerlendirmelerde bulunulduğu izlenir. Vakıflar genelde dini, sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

Para vakfının belli bir sermayeye (asl-ı mal) sahip olması ve vakfeden kişinin amaçları vakfiyenameye açıklanmaktadır. Vakıf sermayesinin finansal olarak yönetimi ise sermayenin muhafazası üzerinedir. Sermayenin muhafazası, vakıf kurucusunun amacının gerçekleşmesi ve ebediyeti açısından son derece önemlidir. Bu sebeple vakıf kurucuları, sermayenin muhafazası için, özellikle para vakıflarının fon kullandırma hizmetleri ile ilgili önemli tedbirler almaları sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu tedbirler; vakıf sermayesiyle yapılan muamelelerin vakıf heyeti tarafından denetimi, muhasebe kayıtlarının düzenli ve periyodik olarak kaydedilmesi, borç işlemlerinin kefil ve rehin gibi teminatlar altına alınarak vakıf defterlerine işlenmesidir. Ancak tüm bu faaliyetlerle ilgili birtakım sıkıntılar da yaşanmıştır. Bu çalışmada vakıf ve para vakfı kavramı, tartışmaları, fon kullandırma sistemleri ve para vakfından mal vakfına dönüş örneği üzerinden dönüşümün sebepleri üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Vakıf ve Para Vakfı Kavramları

Vakıf kelimesi, bir kimsenin sahip olduğu menkul ya da gayrimenkulünü, her hangi bir maddi karşılık beklemeden, hayır amacıyla tahsis etmesi ve bu durumu “vakfiye name” olarak ifade edilen “hukuki bir sözleşme”yle gerçekleştirmesidir.

Vakıf sistemi içerisinde gayrimenkuller ve menkuller (para) olmak üzere iki tür mal varlığı bulunur. Gayrimenkul örnekleri olan; cami, medrese, çeşme ve şifahane gibi isimler altında açıklanan ve toplumsal ihtiyacı karşılamak üzere vakıf amacı doğrultusunda kullanılan sabit varlıklardır. Menkuller ise belirli bir gelir elde etme karşılığında ihtiyaç sahiplerinin kullanımına sunulan varlıklardır. Para vakıfları üzerine özellikle tarih, felsefe ve ilahiyat (fıkıh) alanında çalışan akademisyenlerin birçok çalışması bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların temel noktası, para vakıfları üzerine Osmanlı Uleması arasındaki tartışmalardır. Hâlbuki para vakıfları, bazı yazarlar tarafından modern bankacılık öncesi kurulan kurumlar olarak ifade edildiği gibi, bu vakıfların finansal işleyişi ve disiplinler arası karşılaştırmalarına yer verilemediği belirtilmiştir. Çizakça (1993: 67) para vakıflarını, bir gayrimenkul malın değil de belirli bir menkul malın vakfedilmesiyle oluşan vakıflar biçiminde tanımlamıştır.

Aslında bu vakıfların işleyiş sistemi, mal vakıflarından çok farklı değildir (Özcan, 2008: 126). Örneğin, Özcan (2003), Kurt (1996) ve Döndüren (2008) tarafından yapılan çalışmalarda İstanbul, Bursa ve Anadolu'nun diğer yerlerinde faaliyet gösteren vakıflar bu açıdan değerlendirilmiştir. İstanbul Tahrir kayıtları dikkate alındığında en eski tarihli para vakfı H. 866 / 1461, İstanbul Şer'i Mahkeme sicil kayıtlarına göre ise H. 888 / 1493'dür (Kurt, 1996: 170). 19 yüzyıl para vakıflarının toplam vakıflar içerisindeki oranı %57 gibi önemli bir seviyeye ulaşmıştır (Öztürk, 1995: 32). Tablo 1'de Tahrir defterlerine üzerinden 16. Yüzyıl İstanbul para vakıfları gösterilmiştir.

Tablo 1. 16. Yüzyıl Tahrir Defterleri İstanbul'da Kurulan ve Faaliyet Gösteren Para Vakıfları

Tahrir tarihi		Akar		Akar ve Nakit		Nakit		Toplam
		Adet	%	Adet	%	Adet	%	
953/1546	Eski defterden devir	672	57,78	154	13,24	337	28,98	1163
	927-953 / 1521-1546 arası kurulan	620	48,9	140	11,04	508	40,06	1268
	Toplam	1292	53,15	294	12,09	845	34,76	2431
	Eski defterden devir	1270	79,67	309	19,38	15	0,95	1594
986/1578	953-986 / 1546-1578 arası kurulan	1055	88,43	128	10,73	10	0,84	1193
	Toplam	2325	83,42	437	15,68	25	0,90	2787
	Eski defterden devir	2321	83,7	429	15,47	23	0,83	2773
1005/1596	986-1005 / 1578-1596 arası kurulan	332	81,57	15	3,69	60	14,74	407
	Toplam	2653	83,43	444	13,96	83	2,61	3180

Kaynak: Özcan, 2003: 14.

Tablo 1'de 16. yüzyılda İstanbul'daki vakıfların % 34 gibi büyük bir yüzdesi sadece para vakıflarından oluşurken; % 12'si ise hem para hem de gayrimenkul vakıflarından oluşmaktadır. Ancak dikkat çeken en önemli nokta 1. dönemdeki para vakıflarının sadece 15 tanesinin sonraki dönemde görülebmesidir. Bu çalışmanın da konusu açısından düşünüldüğünde para vakıflarının diğer gayrimenkul vakıflarıyla birleştirildiği düşünülebilir. Para vakıfları varlığını paranın işletilmesiyle sürdürmektedir. Ancak paranın değerinin korunması ve tahsil edilmesinde yaşanan sıkıntılar düşünüldüğünde işletilemeyen ya da yönetsel sıkıntı oluşabileceği düşünülen bazı para vakıflarında mal vakfına dönüşüm görülmüştür. Dönüşümün ana nedeni vakfın ebediliğinin sağlanmasıdır.

Para Vakfı ile ilgili Tartışmalar ve Para Vakıflarının Finansal Hizmetleri

Para Vakıflarının Evrimi

Para vakıflarının kullanımı konusunda Osmanlı dönemi öncesi çalışmalara rastlanmadığı söylenebilir. Ancak Selçuklu dönemi vakıfları ile ilgili ayrıntılı değerlendirmelerin yapılması gerektiği de belirtilebilir. Bu çalışmanın konusu, para vakıflarından mal vakıflarına dönüşüm olması nedeniyle, burada belli tartışmalar üzerinden detaylı bir para vakfı analizi yapılmamıştır. Osmanlı dönemine ait bilinen ilk örneklerden birisi 15. Yüzyılın ilk yarısında Yağcı Hacı Muslihiddin'in 1423'de Ağaça pazarı'nda bazı dükkân ve 10 bin akça'yı vakfederek kurduğu vakıftır (Mandeville, 1998). Takip eden yıllarda para vakıflarının kullanımı daha da yaygınlaşmış ve bu durum Osmanlı âlimleri arasında bir takım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Molla Hüsrev, Ebussuud Efendi ve Sofyalı Bali Efendi gibi Osmanlı âlimleri para vakfı uygulamasına olumlu bakarken; Çivicizade ve Birgivi gibi âlimler ise olumsuzdurlar.

Osmanlı devletinde mali teşkilat; merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıflardan oluşmaktaydı (Tabakoğlu, 2002: 616). Vakıflar diğer iki teşkilata göre daha özerk bir yapıya sahiptirler. Bunun yanında vakıfların İslam tarihi içindeki önemi birçok malın Allah yolunda vakfedilip, toplumun hizmetine sunulduğudur (Gözübenli, 1994). Para vakıfları konusunu Osmanlı dönemi hukuk sistemi perspektifinde ele alan Okur (2005), çalışmasında; Ebussuud Efendi'ye atıf yaparak, ilgili dönemde paranın vakfedilebileceği ile ilgili teamüllere ve örfi kurallara dayalı olarak karar verildiğini, para vakıflarının geçerliliği ile bağlayıcılığının ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği ve toplumsal teamüllerin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Dumlu (2015)'da aynı tartışmaları Ebussuud Efendi dönemi için 250-300 yıllık para vakfı uygulamalarından hareketle yeterli örfi kuralların olduğu biçiminde değerlendirmiştir. Osmanlı devleti, toplumun bazı sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının

karşılanmasını tamamen vakıflara bırakmış ve bu durum, para vakıflarının toplumsal faydalarını ön plana çıkararak, toplumsal kabul görmelerini sağlamış ve toplumsal teamüller nezdinde yaygınlaşmalarının önünü açmıştır. Para vakıf-ları Osmanlı dönemi girişimcileri, esnafları ve zanaatkârları için önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir (Bulut ve Korkut, 2016).

Para Vakıflarının Finansal Hizmetleri

Para vakıflarının finansal hizmetleri Çizakça (1993) tarafından üç başlıkta ele alınmıştır:

- a) Mudaraba
- b) Bidaa
- c) Murabaha

Mudaraba, kâr ya da zarar ortaklığı biçiminde ifade edilen sermayenin işletilmesidir (Kayahan ve Görkaş, 2009: 217). Bilindiği gibi sermaye kavramı, işletmeler için önemli olan hem sabit yatırım hem de çalışma sermayesi açısından önemlidir. Aslında para vakıfları daha çok işletme sermayesi finansmanında dikkate alınmaktadır. Ancak mudaraba gibi, sermaye ortaklığı biçiminde de rol alabilmektedirler. Ancak vakfın sürekliliğinin dikkate alınması ve işletme konusundaki temel sıkıntılar ya da çekinceler bu finans kullanımını sınırlandırmıştır.

Mudaraba uygulaması günümüz finansal sisteminde risk sermayesi ya da girişim sermayesi olarak da açıklanmaktadır. Bidaa'da asıl amaç ihtiyacı olan kimseye hayırdır, yani iyilik yapmaktır. Bu uygulamada para vakfı, finansman işlemini gerçekleştirirken mülkiyeti devretmemekte, kârı tamamen kendisine olması şartıyla bir kimseye işletmesi için fon kullandırmakta ve mütevellinin bu kullanımda her hangi bir kar beklentisi olmamaktadır. Ancak bu uygulama, yetim malları ve para vakıfları için uygulanan istisnaî bir durumdur. Murabaha uygulamasında ise, para vakfı elinde bulunan sermayeden önceden belirlenmiş bir oran üzerinden ihtiyaç sahiplerine fon kullandırmaktadır. Bu uygulama Osmanlı uleması arasında getiri, riba, rıbh ve faide olarak açıklanır

ve para vakıflarına ait tartışmaların birçoğu bu uygulama ile ortaya çıkmıştır. Okur (2005) çalışmasında, Ebussuud Efendi'ye atıf yaparak ilgili dönemde, her ne kadar paranın kullanım şekli tartışılmasa da usulüne uygun olarak ve devletin belirlemiş olduğu kar oranları çerçevesinde yapılan para vakfı fon kullandırma işlemlerinde sakınca olmadığını belirtmektedir. Bu noktada para vakıfları ile ilgili tartışmalar daha çok murabaha sistemi üzerine odaklanmış, bu yolla yapılan işlemlerin de muamele-i şer'iyeye yoluyla yasallaştığı vurgulanmıştır. Hâlbuki toplumsal ihtiyaçları dikkate almadan işlemlerin eleştirilmesi, ilgili konularda bir çözümsüzlüğe neden olabilir. Çünkü ilgili dönemde gerek işletmelerin gerekse bireylerin parasal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili her hangi bir finansal hizmet yolu yoktur. Bu durum insanları ve kurumları yasal olmayan yollarla kaynak teminine itebilir, böylece hiç istenmeyen olaylarla da karşılaşılmasına neden olunabilir. Yukarıdaki açıklamalar dikkate alınarak, toplumsal teamülleri oluşmuş olan ve uygunluk verilen para vakıfları sayesinde ise;

- İlgili dönemde devletin belirlediği oranlarla ve kurallarla işlemlerin yapılmasıyla yasadışı işlemler yapanların önüne geçilmiş, bu durum piyasalarda rahatlama oluşturmuş ve makul fiyatlandırma da sağlanabilmiş,
- Bölgesel bir banka gibi çalışmaları nedeniyle doğrudan bölgesel ya da yerel finansman problemlerini çözebilmiş,
- Arz talep dikkate alındığında farklı getiri oranları oluşabilecekken, devletin belirlemiş olduğu tavan oranlar sayesinde piyasa dengesi daha makul oranlarda sağlanabilmiş (örneğin İstanbul'da en yüksek getiri oranı olan % 20 dikkate alınırken; Afyonkarahisar ilinde %15 olabilecektir. Bu durum bölgenin arz ve talep yapısına ve gelişmişlik durumuna göre hakkaniyet ölçüsünde farklılık gösterebilecektir),

- Bölgedeki sosyal sorumluluk anlamında projelerin finansman ihtiyaçları karşılanabilmiştir.

Osmanlı devleti bir vakıf devletidir ve vakıflar eliyle kamusal alandaki birçok hizmet karşılanmıştır. Örneğin para vakıfları vasıtasıyla başta eğitim ve din hizmetlerinde çalışanlara ve diğer birçok kişiye maaş ödenmiş, kurumsal ihtiyaçlar karşılanmış, öğrencilere burs verilmiş, belli vergiler (avarız) ödenmiş ve bazı sosyal yardımlar yapılmıştır (Koyunoğlu, 2008: 254). Ancak zaman içinde para vakıflarının sermayesinin korunmasında oluşan sıkıntılar, getiriden daha çok anaparanın korunması problemini ve de vakıfların devamlılığı konusundaki sıkıntıları ortaya çıkarmış ve para vakıflarının mal vakfına dönüşümü konusunda uygulamalara rastlanmıştır.

Özetle, para vakıflarının tarihi gelişim süreçlerine bakıldığında özellikle Kanuni döneminde oldukça yaygınlaştıkları, Evkaf Nezareti'nin kuruluşuyla birlikte ise merkezi bir sisteme alındıkları belirtilebilir. II. Meşrutiyet döneminde "Evkaf Bankası" adı altında birleştirilmek istenmiş ancak I. Dünya savaşının patlak vermesiyle birlikte bu girişim gerçekleşememiş, Cumhuriyet dönemiyle birlikte Şer'iyye ve Evkaf Vekâletine oradan da Evkaf Umum Müdürlüğü bünyesine alınmışlardır. Son olarak 1954 yılında kurulan Vakıflar Bankasının kuruluş sermayesinin önemli bir kısmının para vakıflarından sağlandığı belirtilebilir (Özcan, 2008: 128).

Para Vakıflarından Mal Vakfına Dönüşüm Konusunda Örnek Olay Analizi

Bu çalışmada Dr. Muharrem Bayar'ın kişisel arşivinden temin edilen, Afyonkarahisar ili Bolvadin ilçesi, H 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel (1871 M) tarihli Calkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı örneğinin para vakfından mal vakfına dönüşümü iki aşamalı olarak incelenmiş ve neden-sonuç ilişkisi perspektifinde genel değerlendirmelerde bulunulmuştur. Birinci aşamada Osmanlıca Transkripsiyonu verilmiş; ikinci aşamada ise günümüz Türkçesi sunularak yorumlanmıştır.

Cilkzade Mehmet Ağa Vakfiyesindeki İstibdal'ın Transkripsiyonu

Vâkıf-ı muma ileyh el-Hac Mehmed Ağa Vakfının tebdil ve tağyir ve ibdâl ve istibdâlini merraten ba'de uhra kendi yedinde komağla meclis-i şer'î meali ukudda bi't-tevliye takrir-i /1/ kelâm ve ta'bir-i ani'l-merâm edüp "vakfı mezkûrumun nukud-ı mevkufesi olan **on beş bin sekiz yüz kuruş** bilahare tahsili müteassir veya mümteni olur mülahazasıyla /2/ tarihi vakıfdan berü irbah olunmamış ve badelyevm irbah olursa mürur-ı eyyâm ve kürur-ı a'vâm ile külliye mahv u zâyî olacağı ağlebi ihtimal olmakla ben nukud-ı /3/ mezkûreyi elhaletü hazihi **yirmi bin kuruşu müteceviz kıymetinde** bulunan kasaba-i mezbure çarşusunda vaki Bedestan Mevkii nam mahalde kain ba-tapu müstakillen /4/ malik olduğum bir taraftan oğlum İsmail Efendinin mülki dükkânıyla Toros-oğulları'nın hamamı ve arka tarafından Sarıhacıoğulları'nın hanı ahurları /5/ ve bir taraftan mezkur hanın kahvehane ve **otaları** ve Cilkzade Hacı Süleyman Ağanın mülki dükkânı ve taraf-ı rabii tarik-i âm ile mahdud **senede kırk/6/ para icarei zemin mukataalu** maa'l-müştemilat bir bab **ekmekçi ve helvacı dükkânım ile istibdâl etmek** min külli'l-vücuha vakf-ı mezkura evla ve enfa /7/ olduğunu beyan ve talep eylediğine ve filhakika dükkân-ı mahdud-ı mezkur ba marifeti şer'î ledeyi'l-keşf ve'l-muayene **elyevm yirmi bir bin altı yüz kuruş değerinde** /8/ olduğu ve nukud-ı mevkufe-i mezkure ile istibdali canibi vakf-ı mezkure menfaat idigü, İşbu Zeyli derkenarda mesturu'l-esami-i müslimin sikatü'l-kelimat /9/ ihbarlarıyla şer'an zâhir ve nümayan idigüne binaen Fetava-yı Ali Efendi'nin "nev'un fi istibdâli'l-vakfi ve ma yünasibuhu"da "Zeyd mütevellisi olduğu vakf-ı nukudun /10/ zayı' olmak ihtimali olmağla rey'i hâkimle vakfa nâfi' akara tebdile kâdir olur mu? El-cevab: Olur." deyu meselesi muktezasinca ba'de'r-rey ve'l-istibdâl /11/ mumailiyh el-Hac Mehmet Ağa yine meclis-i ma'kud-ı mezkurda, İşbu Vakfiyede muharrer evâni-i ma'lume-i mevkufe ve nukud-ı mezkure-i müstebdelenin irbahından hâsıl olacak rub'/12/ ve ribhinden yevmi on para ciheti nezaret ve yevmi on para ciheti tevliyet ve Çarşu Camii şerifinde beher gün vakti zuhurda tilaveti Kur'anı Azimüşşan etdirülüb /13/ yirmi para verile. Lala Sinan Paşa Camii'nde beher sene Ramazanı Şerifte otuz kıyye yağ işтира oluna ve kazai mezbura tabi Çoğı Karyesinde/14/ vaki cami şerifte kezalik beher sene Ramazanı Şerifte on iki kıyye yağ işтира oluna ve **vakıf otama** ayende ve revendeye yevmi beş kuruş ile /15/ it'âmı taam etdirile deyü şart

etmiştim. Halen şurut-ı mezkureden rücu eyledim ve **şöyle tebdili şart eyledim** ki salifü'z-zikir etmekçi ve helvacı /16/ dükkanı bi-cümleti't-tevabı' ve'l-levahık hasbema cera'l-adetü icarei mu'tada ile ahare icar olunub mezkur dükkan ile vakfiyede muharrer iki aded helvacı /17/ kazganlarının icarei mutadelerinden hasıl olacak rub u ribh ve fazla her ne mikdar olur ise dükkanı mezkurun mukaatası ve vergü-yi senevisi eda /18/ ve salifü'z-zikir vakıf misafirhane ile vakıf dükkanın ve misafirhanenin mefruşat vesair levazımının inde'l-icab tamir ve termimleri ve islah u tecdidleri/19/ ifa oluna ve beher sene Ramazanı Şerifte mezkur misafirhanede salât-ı teravihi eda edecek olan imam efendiye elli kuruş verilüb ol dahi /20/ mukabelesinde bir hatm-i şerif tilavet edüp sevabını ruhuma ve kaffe-i müminin ve müminat ervahına ihda eyleye ve ribh-i mezkurun mesarif-i mezküreden /21/ bâkisi mezkur misafirhanede gelüp beytutet edecek marrin ve aberin ve fukara-ı müsliminin it'âmı taamlarına harc u sarf oluna ve vakfiyede /22/ sair şurût u kuyudı mer'î ve muteber ola deyü şart ve tayin eyledim. Ve bade'l-yevm bu şart-ı sani ile amel oluna" dedikte gibbe't-tastikü's-şer'i /23/ ma vakaa bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-hâdi aşere min şehri muharremi'l-haram li-seneti semani aşrate ve selase mietin ve elf (11 muharrem 1318 h.)

Şahitlerin halleri: Bolvadin kasabasının Emrullah Mahallesinden Emrullahzade Hacı Eşref Usta b. Emrullah, Mahkemei Bidayet Azasından Hacı Hafızade Hacı Hasan Efendi b. Hacı İbrahim, Babalıkzade Hüseyin Efendi b. Ahmed, Eyübzade Hacı Hızır Ağa b.Hacı Ali, Kasab Kadirzade İzzet Efendi b.Kadir, Hacı Mahmudzade Hacı Bahaeddin Efendi b. Hacı Abdil, Bülbül Efendizade Adil Efendi b.Mehmed Efendi ve gayrihim. (Mühür)

Calkzade Mehmet Ağa Vakfiyesindeki İstibdal'in Günümüz

Türkçesi

Adı geçen vâkıf Hacı Mehmet Ağa, vakfının değişimi ve dönüşümü, değiştirilmesi ve dönüştürülmesini bir daha kendi yetkisinde (yed) koyarak yüce hukuk (şer'î) meclisinin toplantısında müteveli olarak söz alıp meramını şöyle açıkladı: Belirtilen vakfının vakıf parası (nukudı mevkufesi) olan on beş bin sekiz yüz kuruşu, vakfettikten daha sonra, **"tahsili zor ve imkânsız olur"** düşüncesiyle vakıf tarihinden beri kazanç elde edilememiştir (irbah olunmamış).

Bugünden sonra kazanç elde edilse, gün geçtikçe tamamen mahv ve zayi olacağı ihtimaliyle; ben,

-Vakfedilmiş Paraları, (Nukud-ı Mevkufe) halen yirmi bin kuruşu aşan kıymetinde bulunan Bedesten Mevki isimli yerde olan müstakil tapulu (ba-tapu müstakillen) malik olduğum, bir taraftan oğlum İsmail Efendi'nin mülk dükkânıyla Torosoğulları'nın hamamı ve arka tarafından Sarıhacıoğulları'nın hanı ahırları ve bir taraftan mezkûr hanın kahvehane ve odaları ve Cılkzade Hacı Süleyman Ağa'nın mülk dükkânı ve dördüncü tarafı (taraf-ı rabii) genel yol (tarik-i âm) ile sınırlı (mahdud) yıllık 40 para kira anlaşmalı müştemilatıyla birlikte, ekmekçi ve helvacı dükkânım (senede kırk para icare-i zemin mukataalu maalmüştemilat bir bab ekmekçi ve helvacı dükkânım) ile değiştirmenin (istibdal etmek) vakıf için her yönden en iyisi ve en yararlısı (evla ve enfa) olduğunu beyan ve talep eylediğine,

-Hakikatte belirtilen sınırlarıyla dükkânı, hukuk marifetiyle keşfi ve belirlenmesi yapıldığında bugün (elyevm) yirmi bir bin altı yüz kuruş değerinde olduğu ve belirtilen para vakfiyle değiştirilmesinin (istibdal) vakfın yararına olduğunu,

-İşbu ekin kenarında isimleri yazılı sözlerine güvenilir Müslümanların haber vermeleriyle hukuken (şer'an) açık ve meydanda olduğuna binaen,

- Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin *Fetvaları*'nda (*Fetava-yı Ali Efendi*) Vakfın, Uygun Olanla Değiştirilmesi bölümünde (nevn fi istibdali'l-vakfi ve ma yünasibuhu) "Zeyd mütevellisi olduğu vakf-ı nukudu **zayi olmak ihtimali olmağla** reyi hâkimle vakfa nâfi' akara tebdile kâdir olur mu? El-cevab: Olur." diye verdiği fetva gereğince, görüş ve değişiklik yapılması (istibdal) sonrasında;

Adı geçen Hacı Mehmet Ağa yine zikredilen karar meclisinde;

İşbu vakfiyede yazılı olan vakıf eşyaları ve paraların kazançlarından (irbahından) elde edilecek gelir ve kazançtan (rub' ve rıbhından) günlük 10 para kontrol görevine (ciheti nezaret) ve

günlük 10 para mütevellilik görevine (ciheti tevliyet) ve Çarşı Camii'nde her gün öğle vaktinde Kuran okutturulup 20 para verile,

-Lala Sinanpaşa Camii'nde her sene Ramazan-ı Şerifte otuz okka yağ satın alına ve adı geçen kazaya bağlı Çoğu Karyesi'nde bulunan Cami Şerifte keza her sene Ramazanda on iki okka yağ satın alına;

-'Vakıf Oda'ma gelen giden ve misafir kalanlara (âyende ve revendeye) günlük 5 kuruş ile yemek yedirile diye vakıf şartlarını belirlemiştim. Şimdi belirtilen o şartlardan rücu eyledim ve şart değişikliğini şöyle belirledim, dedi.

-Yukarıda zikredilen ekmekçi ve helvacı dükkânı, onlara ait olan bütün kısım ve ekleriyle birlikte, adet olduğu üzere mutad kira (ıcar) ile kiralanıp (ıcar olunub) adı geçen dükkan ile vakfiyede yazılı iki adet helvacı kazanlarının mutad kirasından hâsıl olacak gelir, kazanç ve fazlası (rub' ve ribih ve fazla) her ne miktar olur ise adı geçen dükkanın mukataası ve yıllık vergisinin edası,

-Yukarıda belirtilen vakıf misafirhanesi ile vakıf dükkânın ve misafirhanenin mefruşat ve sair levazımının gerektiği anda bakım, onarım ve yenilenmeleri yapıla (tamir ve terimleri ve ıslah ve tecdidleri ifa oluna),

-Her sene Ramazanı Şerifte adı geçen misafirhanede Teravih namazını (salat-ı teravih) kıldırarak (eda edecek olan) imam efendiye elli kuruş verilir ol dahi bunun karşılığında bir hatm-i şerif okuyup sevabını ruhuma ve erkek ve kadın bütün müminlerin ruhlarına hediye eyleye,

-Belirtilen kazancın belirtilen masraflardan kalanı, belirtilen misafirhaneye gelip ev edinecek (beytutet) yolcuların (marrin ve aberin) ve müslüman fakirlerin (fukara-ı müslimin) doyurulmasına harc ve sarf oluna,

-Vakfiyede diğer şartlar geçerli ola ve yürürlükte kala, diye şart ve tayin eyledim. "Bugünden sonra bu ikinci şart ile amel oluna" deyince, vakfiye tasdik edilip onaylandı, talebi üzerine yazıya geçirildi. Bugünün tarihi, 11 Muharrem 1318'dir.

Şahitlerin durumları: Bolvadin kasabasının Emrullah Mahallesinden Emrullahzade Hacı Eşref Usta b. Emrullah, Mahkemei Bidayet Azasından Hacı Hafizzade Hacı Hasan Efendi b. Hacı İbrahim, Babalıkzade Hüseyin Efendi b. Ahmed, Eyübzade Hacı Hızır Ağa b.Hacı Ali, Kasab Kadirzade İzzet Efendi b.Kadir, Hacı Mahmudzade Hacı Bahaeddin Efendi b. Hacı Abdil, Bülbül Efendizade Adil Efendi b.Mehmed Efendi ve gayrihim ve mühür.

Calkzade Mehmet Ağa Vakfiyesindeki İstibdal'in Yorumu ve Değerlendirilmesi

Para vakıflarının eleştirel açıdan en önemli problemlerinden birisi devamlılık ya da süreklilik olarak ifade edilebilen yönüdür. Örnek vakfiyename "tahsili zor ve zayi olur" biçimindeki açıklama ile finansı yapılacak vakıf etkinliklerinin azaltılmasından, ilgili dönemde para vakfının tam olarak işletilemediği anlaşılabilir. Bu noktada para vakfının ebediyeti, ana paranın korunmasına ve getirileriyle toplumsal hizmetleri gerçekleştirebilmesine bağlıdır. İlave olarak artan getiriler anaparaya ilave edilecektir. Böyle bir sistemin işleyişi, başlangıçtaki işlemlerin sağlıklı olmasına ve iyi bir denetim sistemine bağlıdır. Para vakıfları başlangıçta mali açıdan güvenilir kefil sistemini dikkate almıştı. Ancak açıklamalardan anlaşılacağı üzere bu durumun tam sağlanamadığı açıktır. Bunun nedenlerinin tespiti önemli görünmektedir. Çünkü günümüz ticari bankacılık ve katılım bankacılığı sistemi, bu durumu ipotek yaparak çözebilmektedir.

Para vakfi işlemlerinde vakıf sahibinin ya da mütevellî heyetinin vakfiye şartlarına uygun olarak işlemlerini yaptığı, ama anaparayı muhafaza kaygısıyla bağımsız hareket edemediği anlaşılmaktadır. Bu durum, para vakfi işlemlerinin güvenilirliğini artırdığı gibi risk kaygısını da hep canlı tuttuğunun açık bir delilidir.

Para vakfından elde edilecek getirilerin nerelerde ve nasıl kullanılacağı dönüşen mal vakfında da detaylı bir biçimde açıklanmıştır. Bu noktada vakıf gelirlerinin gerek dini gerekse toplumsal ihtiyaçlar dikkate alınarak oluştuğu belirtilebilir. Bunun

yanında ilgili dönemde ulaşım ve iletişim olanaklarının zayıf olduğu dikkate alındığında, ilgili bölgenin yol güzergâhında olmasına bağlı olarak yolcuların önemli oranda karşılıksız bir fayda sağlayacakları da açıklanabilir. Günümüzde böyle bir amaçla hizmet veren yerlerin olmadığı ya da yetersiz olduğu bilinmektedir. İlgili dönemde dini hizmetleri sağlayan kişilere yönelik de belli bir bedelin ödenmesi konusunda açık hüküm olması, yapılacak işlemlerin ciddiyetini ve yerine getirilmesi konusundaki mecburiyeti yansıtabilir.

Vakfa ait kiralanmış yerlerin yıllık bakım ve onarım işlerinin ilgili vakfiyenameye nasıl yapılacağı açıklanmıştır. Bu durum gayrimenkullerin faydalı ömürlerini artıracak gibi, etkin kullanımlarını da sağlayacaktır.

Vakfiyenameye unsurların açık bir biçimde yazılmasındaki güvenilirlik için şahitlerin ayrıntılı bir biçimde belirtilmesi, vakfın hukukî statü kazanmasında ve aktif hale gelmesinde geniş bir katılımcılığın yapıldığını gösterir.

Para vakıflarından mal vakıflarına yönelik dönüşümün temel nedeni, ilgili dönemde bölgede faaliyet gösteren insanların ve vakıf mütevellî heyetindeki kişilerin, vakfın işletilmesindeki zayıflıkları gösterilebilir. İlgili dönemde eğitim seviyesinin düşük olabileceği dikkate alınır, insanların vakfın ebediliğini sağlamaya odaklandıkları düşünülebilir. İlave olarak bu ebediliği nasıl sağlayabilecekleri konusundaki şüpheleri ve korkularının ise onları daha somut değerde olan gayrimenkul vakıflarına itmiştir. Bu vakıflardaki dönüşüm nakitten mala olmuştur. Böylece ana parayı korumaya aldığını düşünen mütevellî heyeti, gayri menkulden elde edilecek gelire odaklanmıştır. Bu gelirin harcanabileceği yerlerin net olması, arta kalan getirilerin nasıl değerlendirilebileceğinin de açıklanmış olması, ilgili mütevellînin hareket alanını hem kısıtlamakta hem de daha sorunsuz bir duruma getirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Finans disiplini 1950'lerden sonra, ayrı bir disiplin olarak gelişmeye başlamıştır (Lyu, 2004:1). Bu gelişme sürecinde finans

disiplini üç ayrı alt bölüme odaklanmıştır. Birincisi işletmelerin “finansal yönetim”ine ilişkin olanıdır. Buradaki temel sorun, fonların nasıl elde edileceği ve nasıl kullanılacağıdır. Finansın ikinci bölümü “finansal piyasalar” ve “finansal kurumlar” üzerine yoğunlaşmıştır. Üçüncüsü ise “yatırımlar” ile ilgilidir. Bu üç bölüm, finans disiplini tamamlar. Para vakıfları da finansın temel alanı olan “para”ya ve paranın yönetiminde dayanak olan kurumlara dayanmaktadır (Kayahan ve Görkaş, 2016). Para vakıflarının işleyişi ise yatırım alanı ile ilgilidir. Para vakıflarının yöneticileri bu noktada tereddüde düşmekte ve kararlarında gecikmelere neden olabilmektedir. Finans, genel anlamda “para” (Aydın vd, 2004: 3) ve bu paranın yönetimini sağlayan bir bilim dalını ifade eder (Gitman, 1991: 5). Paranın temini ise, “finansman”dır. Bu iki kavramın sonucu olarak ortaya çıkan “finansal yönetim” ise, bireylerin ya da kurumların işletmelerini geliştirmek amacıyla ihtiyaç duydukları fonların sağlanması, korunması ve etkin olarak yönetilmesidir (Büker vd, 2008: 4). Para vakıflarında bu işleyiş sistemi iki açıdan çalışmamaktadır. Bunlar paranın korunması ve yönetilebilmesidir. Dolayısıyla para vakıfları ana paranın korunması ve yönetilebilmesi açısından eksikliklerini mal vakıflarına dönüşümle gidermeyi amaçlamışlardır. Bu çalışmada da Afyonkarahisar ili Bolvadin ilçesi, H 19 Şaban 1288/23 Kanunevvel (1871 M) tarihli Calkzade Mehmet Ağa Odası para vakfı örneği, günümüz Türkçesi üzerinden değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Aydın, N.; Coşkun, M.; Bakır, H.; Ceylan, A. ve Başar, M. (2004). *Finansal Yönetim*. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları, yayın no: 779, Eskişehir.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2016). *A Comparison between Ottoman Cash Waqfs (CWs) and Participation Banks and Modern Interest-free Financial Institutions*, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/76009>
- Büker, S.; Aşikoğlu, R. ve Sevil, G. (2009). *Finansal Yönetim*. (Beşinci Baskı), Ankara. Sözkese Matbaacılık.

- Çizakça, M. (1993). *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*. İslami İlimler Araştırma Vakfı Yayını, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, İstanbul: İlimi Neşriyat.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 1-24.
- Dumlu, E. (2015). XVI. Yüzyıl Osmanlı Uleması Arasında Para Vakıfları Etrafında Cereyan Eden Tartışmalar (Ebussuûd, İbn Kemal - Çivizâde, Birgivi), *İLTED*, 2(44): 303-337.
- Gitman, L. J. (1991). *Principles of Managerial Finance*. Sixth Edition, Harper Collins, United State of America.
- Gözübenli, B. (1994). Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme. *Vakıf Haftası Dergisi*, (11): 51-72.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. (2009). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı, *MUFAD*, (44): 212-227.
- Kayahan, C. ve Görkaş, İ. (2016). Para Vakıfları Temelinde Osmanlı Finans Felsefesi: Sofyalı Bali Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Afro-Avrasya Özel Sayısı): 70-90.
- Koyunoğlu H.H. (2008). Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII., Sayı: 1.
- Kurt İ. (1996). *Para Vakıfları*. İslami İlimler Araştırma Vakfı, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi: 23, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Lyu, Y. D. (2004). *Financial Engineering and Computation*. Cambridge: Cambridge University Press..
- Mandaville, J. E. (1998): Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğunda Para Vakfı Tartışması. *Yaz Gündemi*, (çev. Fethi Gedikli).
- Okur, K. H. (2005). Para Vakıfları Bağlamında Osmanlı Hukuk Düzeni Ve Ebussuud Efendinin Hukuk Anlayışı Üzerine Bazı Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7-8): 33-58.
- Özcan, T. (2008). Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları, *Çerçeve*, İslam Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği Dosyası, İstanbul.
- Özcan, T. (2003). Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği. *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, VII. Dizi, Sayı: 199, Ankara.

- Öztürk, N. (1995). XIX. Asır Osmanlı Yönetiminde Yaşanan Batılılaşma Hareketlerinin Vakıflar Üzerindeki Etkileri. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 13-33.
- Tabakoğlu, A. (2002). Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi, *Genel Türk Tarihi 7*, Ed. Hasan Celal Güzel, Prof. Dr. Ali Birinci. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.